

19. Yüzyılın İlk Yarısında Avrathisar'da (Kılıkış) Evlâd-ı Fâtihân Nüfusu

Mustafa Mesut ÖZEKMEKÇİ*

Özet

Osmanlı Devleti 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fetihlerle birlikte Anadolu'dan Rumeli'ye Yörük ve Türkmen gruplarını iskân etmeye başlamıştır. II. Mehmet döneminde bu gruplar için bir kanunname hazırlanarak Yörük ve Türkmenler askeri bir düzene sokulmuştur. Bu gruplar Rumeli'de Osmanlı hâkimiyetinin sağlanması adına askeri, lojistik vb. konularda önemli roller oynamıştır. 17. yüzyılda ise sözü edilen yapı devletin tüm düzeni benzeri eski intizamını kaybetmiştir. Bu durum üzerine 1691'de teşkilatla ilgili bazı değişikliklere gidilmiş ve bunlar Evlâd-ı Fâtihân adı altında yeniden teşkilatlandırılmıştır. 1691'de yapılan sayım neticesinde Rumeli'nin farklı kazalarında teşkilata bağlı 16.000'den fazla neferin olduğu tespit edilmiştir. Evlâd-ı Fâtihân'ın 17 ve 18. yüzyıldaki nüfus vb. durumlarını değerlendiren çalışmalar mevcuttur. Ancak bu taifenin 19. yüzyıldaki vaziyetine dair izahlar neredeyse yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmada, 1826'dan itibaren Evlâd-ı Fâtihân teşkilatıyla alakalı yapılan değişikliklere kısaca değinilerek bu taifeden Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna asker celbi için yapılmış nüfus sayımları ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Selanik sancağı içerisinde yer Avrathisar kazasındaki Evlâd-ı Fâtihân mensuplarının 1827-1828, 1830, 1833, 1835, 1839 ve 1844 yıllarındaki nüfus verileri değerlendirilmiştir. Çalışmamızda öne çıkan bulgulardan birisi Evlâd-ı Fâtihân yapılanmasının içinde gayrimüslimlerin de yer almasıdır. Nitekim 1827-1828 yılındaki ilk nüfus sayımında Avrathisar'da 1.874 Müslüman, 61 gayrimüslim Fâtihân neferi mevcuttur. Aynı yılda Rumeli'nin çeşitli kazalarında bulunan Fâtihân sayısı ise çok büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte 26.685'tir.

Anahtar Kelimeler: *Evlâd-ı Fâtihân, Avrathisar, Nüfus.*

Population of the Descendants of the Conquerors in Avrathisar (Kilkis) in the First Half of the 19th Century

Abstract

From the second half of the 14th century, the Ottoman Empire began to resettle the Yörük and Turkmen groups from Anatolia to Rumelia with the conquests. During the reign of Mehmet II, a codex was prepared for these groups and the Yörüks and Turkmens were put into a military order. These groups played significant roles in military, logistics, etc. in order to ensure Ottoman domination in Rumelia. In the 17th

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gökçeada Meslek Yüksekokulu, mesutozekmekci@comu.edu.tr., ORCID: 0000-0001-7613-9939

century, the aforementioned structure lost its old layout, similar to the entire order of the state. In 1691, some changes were made to the agency and they were reorganized under the name Descendants of the Conquerors (Evlâd-ı Fâtihân). As a result of the census conducted in 1691, it was determined that there were more than 16,000 members of the organisation in different district of Rumelia. There are studies that evaluate the population, etc. of the Evlâd-ı Fâtihân in the 17th and 18th centuries. However, the explanations for the situation of this groups in the 19th century are almost nonexistent.

In this study, the changes made to the organization of Evlâd-ı Fâtihân since 1826 were briefly mentioned and the censuses for enlistment for the Asakir-i Mansure-i Muhammadiye (Victorious Soldiers of Muhammed) army were revealed. In this context, the population data of the members of Evlâd-ı Fâtihân at Avrathisar district in Thessaloniki sanjak in the years 1827-1828, 1830, 1833, 1835, 1839 and 1844 were evaluated. One of the prominent findings in our study is the inclusion of non-Muslims in the Evlâd-ı Fâtihân structuring. As a matter of fact, in the first census of 1827-1828, there were 1,874 Muslim and 61 non-Muslim Fâtihân members in Avrathisar. In the same year, the number of Fâtihâns in various districts of Rumelia was 26,685, although the majority of them were Muslims.

Keywords: *The Descendants of the Conquerors, Avrathisar, Population*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin tarihsel gelişimini dikkate aldığımızda imparatorluk aslen bir Balkan devleti olarak büyüüp gelişmiştir.¹ Nitekim devletin günden güne gelişmesinde söz konusu coğrafyada yapılan fütuhatin yadsınamaz bir rolü mevcuttur. Bu çerçevede bilindiği üzere 14. yüzyıldan itibaren Balkanlardaki çeşitli bölgeler tedrici olarak Osmanlı idaresi altına girmiş ve iki asırlık zaman zarfında Osmanlı hâkimiyeti coğrafyanın çok büyük çoğunluğunda yaygınlık kazanmıştır.

15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı ricali bir devlet politikası olarak Balkanlara yönelik ciddi bir iskân politikası yürütmüştür. İskân politikalarının birkaç hedefe dönük olarak yapıldığı şüphesizdir. Bu çerçevede bu iskânların ilk amacı Anadolu'daki Yörük, Türkmen vb. kitleleri Balkanlara yerleştirerek yeni ele geçirilmeye başlanan bu yabancı coğrafyada olabildiğince tutunmak ve bunun yanında mümkün olduğu kadar bölgenin yerli unsurlarını Osmanlı lehine dönüştürmektedir. Nitekim Üsküp ve Priştine arasında yaşayan, Katolik olup Sırpça konuşan ahalinin bölgeye yerleştirilmiş Yörükler sayesinde ihtida etmeleri konuya bir örnektir.² Devletin bir diğer hedefi Anadolu'da merkezi yönetime sorun çıkarma potansiyeli olan grupların bölgeden uzaklaştırılmasıdır. Bir başka maksat ise Balkanlardaki fütuhatin kesintisiz sürdürülebilmesi için gereken insan/asker gücünün bu iskânlar vasıtasıyla sağlanmasıdır.³ 15 ve 16. yüzyıllarda merkezi yönetim tarafından Anadolu'dan Rumeli'ye yerleştirilen Türkmen, Yörük ve Tatar grupları devletin bu

1 İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2006, s.46.

2 Mehmet İnbaşı, "Yeni Belgelerin Işığında Rumeli Yörükleri", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C.4, Ankara, 1999, s.153.

3 BOA, İE.DH, 16-1456, (16 Eylül 1702).

hedeflere ulaşmak için kullandığı araçlardandır.⁴ Sözü edilen bu faaliyetlerden beklenen murat ise (Anadolu ve Rumeli) iki coğrafyada da merkezi idareye bağlı, vergisini ödeyen ve isyan vb. hareketlere girişmeyecek, askeri operasyonlara destek verecek bir halk yaratmaktır.

Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetinin yayılmasında en önemli hususlardan bir tanesi olan Yörük ve Türkmenler 15. yüzyıldan itibaren iskân edildikleri mıntikalarda, sekiz ayrı Yörük grubu olarak düzenlenerek ocaklar şeklinde teşkilatlandırılmışlardır. Bu bağlamda Rumeli'ye iskân edilen Naldöken Yörükleri Bulgaristan ve civarına, Tanrıdağı Yörükleri Kuzey Bulgaristan, Batı Trakya ve Makedonya'ya, Selanik Yörükleri büyük ölçüde Makedonya ve Teselya ile kısmen Bulgaristan'a, Ofçabolu Yörükleri Üsküp ile İştîp arasına, Vize ve Kocacık Yörükleri ise Rumeli'nin muhtelif bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Yörüklere ait muhtelif defterlerde ayrıca Aktav, Tırhala, Yanbolu ve Bozapa Tatarları isimleriyle bilinen gruplar da mevcuttur.⁵

II. Mehmet (1444-1446, 1451-1481) döneminde yürürlüğe giren Yörük Kanunnamesi' ne göre bir ocak 24 kişiden oluşmaktadır. Kanunname 'de Yörük teşkilatına dâhil olan ocaklarda sefere katılmakla görevli bir kişi *eşkinci*, görev sırası gelmemiş olan veya bekleyen üç kişi *çatal*, geri kalan yirmi kişi ise eşkinci ile çatalların sefer sırasındaki masraflarını karşılamak için elli akçe ödeyen *yamak* olarak tanımlanmıştır.⁶ I. Süleyman (1520-1566) döneminde teşkilatın yapısıyla alakalı farklı yıllarda (1529-1530, 1544 vb.) çeşitli düzenlemelerle bir ocak içinde yer alan kişi sayısı yirmi beşe çıkartılmış ve yamakların sefer vaktinde vermeleri gereken elli akçe sefer olsun, olmasın daimi hale getirilmiştir.⁷ III. Murat (1574-1595) döneminde ise ocaklardaki nefer sayısı otuz yükseltilmiştir.⁸

Osmanlı Devleti'nin yerleşik şehirli-köylü nüfus, askeri unsurlar, ilmiye mensubu, meslek erbabı vs. dışında Rumeli'de uyguladığı iskân faaliyetinin önemli bir parçasını teşkil eden konar-göçer Yörüklerin sayılarına daha yakından bakılacak olursa; 1520-1535 yıllarında Rumeli'de 23.000'i eşkinci ve yamak olarak askeri teşkilata dâhil olan 27.435 Yörük hanesi mevcuttu.⁹ 1530 yılına ait 370 no.lu Rumeli Vilâyeti icmal tahrir defterinde ise 5.084 eşkinci, 20. 536 yamak olmak üzere 25.620 nefer Yörük ile 363 eşkinci ve 1.782 yamak olmak üzere 2.145 Tatar neferi kaydedilmiştir.¹⁰ 1543 yılında Rumeli'de askeri teşkilata dahil 1.355 ocak Yörük nüfus dışında 84 ocak Tatar taifesi de vardı.¹¹

4 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.15, S.1-4, 1953, s.209-217. Kemal Karpat, "Balkanlar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:5, 1992, s.25-32, Harun Yeni, "Osmanlı Rumelisi'nde Yörük Teşkilatı, Kökeni ve Nitelikleri", *OTAM*, S:42, 2017, s.189.

5 Tayyip Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2008, s.55-90.

6 Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, C.1, İstanbul, 1943, s.259, Yeni, "Osmanlı Rumelisi'nde", s.194.

7 Yeni, "Osmanlı Rumelisi'nde", s.194.

8 Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin*, s.262.

9 Barkan, "Sürgünler", s. 236.

10 Enver M. Şerifgil, "Rumeli'de Eşkinci Yürükler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.12, 1981, s. 73-76.

11 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.55-92; İnbaşı, "Yeni Belgelerin Işığında", s. 155-167.

16 ve 17. yüzyıllarda yapılan tahrirlere göre çeşitli Yörük gruplarına ait ocak sayıları şöyledir:¹²

Tablo 1: 16 ve 17. Yüzyıllarda Kocacık Yörüklerin Ocak Sayısı

Yıl	1543	1584	1637	1642-1666	1675
Ocak Sayısı	132	182	65	18	18

Tablo 2: 16 ve 17. Yüzyıllarda Ofcabolu Yörüklerin Ocak Sayısı

Yıl	1544	1566	1608	1653	1675
Ocak Sayısı	94	97	88	323	18

Tablo 3: 16 ve 17. Yüzyıllarda Naldöken Yörüklerinin Ocak Sayısı

Yıl	1544	1566	1574	1585-1	1585-2	1597	1602	1609	1675
O c a k Sayısı	196	216	231	243	242	243	233	110	69

Tablo 4: 16 ve 17. Yüzyıllarda Tanrıdağı (Karagöz) Yörüklerinin Ocak Sayısı

Yıl	1544	1584	1586	1591	1641	1669	1675
Ocak Sa- yısı	328	97	423	426	141	96	144

Tablo 5: 16 ve 17. Yüzyıllarda Selanik Yörüklerinin Ocak Sayısı

Yıl	1544	1675
Ocak Sayısı	492	162

Tablo 6: 16 ve 17. Yüzyıllarda Vize Yörüklerinin Ocak Sayısı

Yıl	1544	1557	1609	1642	1675
Ocak Sayısı	105	107	53	30	32

Rumeli'deki Yörük ve Türkmenler merkezi idare tarafından atanan zabitler ve çeribaşılar vasıtasıyla kontrol edilmekteydi.¹³ Süreç içerisinde organize bir şekilde disiplin altına alınarak önemli bir askeri sınıf/güç haline getirilen Yörük ve Türkmenler bölgedeki askeri faaliyetler, asayişin sağlanması, bina tamiri, askeri nakliye vb. konulardaki hizmetleriyle Osmanlı gücünün Rumeli'de yayılması adına mühim roller oynamışlardır.¹⁴

12 Tablo 1-6'daki bilgiler için bkz. İnbaşı, "Yeni Belgelerin Işığında", s.157-164.

13 Abdülkadir Özcan, "Eşkinci", *TDVİA*, C. 11, 1995, s.469-471

14 Gökbilgin, *Rumeli' de Yürükler*, s.20. Konuyla alakalı ayrıca bkz; A. Latif Armağan, "Osmanlı

17. yüzyıla gelindiğinde ise Yörük ocakları devletin iç, dış sorunlarına bağlı olarak gelişen ve Osmanlı'nın kurumsal yapısını ciddi derecede zaafa uğratan problemlere paralel olarak dağılmaya başlamış ve eski niteliklerini kaybetmişlerdir. Nitekim –istisnaları olmakla birlikte- yukarıda paylaşılan tablolardaki ocak sayılarının 17. yüzyılın başından itibaren azalması da bu durumu doğrulamaktadır. Bu nedenle 1691'de yayınlanan yeni bir fermanla bu yapıyla ilgili değişikliklere gidilmiş ve bu gruplar Evlâd-ı Fâtihân adı altında yeniden teşkilatlandırılmışlardır.¹⁵

Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı

Evlâd-ı Fâtihân teşkilatı 17. yüzyılda Rumeli'nin coğrafi olarak sağ, sol ve orta şeklinde üç kısma ayrılması ile teşekkül etmiştir. 1691'de yapılan yeni düzenlemeyle Evlâd-ı Fâtihân gruplarının her biri altı kişiden oluşmakta, bunlardan birisi eşkinci, beş tanesi ise yamak olarak tabir edilmektedir. Buradan hareketle bu dönemde 1113 Eşkinci tımarı belirlenerek bunlara çeşitli vergi muafiyetleri de verilmiştir.¹⁶ Teşkilatın yeniden düzenlenmesi ve Rumeli'nin coğrafi olarak üçe taksimi sonrasında yapılan tahrirle de Evlâd-ı Fâtihân mensuplarının sayım ve yazımları yapılarak hangi kazalarda ikamet ettikleri kaydedilmiştir. 1691'deki sayıma göre Evlâd-ı Fâtihân neferlerinin Rumeli'deki dağılımları şu şekildedir;

Tablo 7: 1691 Tahririne Göre Evlâd-ı Fâtihân mensuplarının ikamet ettiği kazalar¹⁷

Çatalca	Ereğli	Kavak	İpsala
Vize Nahiyesi	Saray Nahiyesi	Ferecik	Mekri (Makri)
Bergos	Rodoscuk (Tekfurdağı/Te-kirdağ)	Dimetoka	Kavala
Baba-yı Atik (Babaeski)	Hasköy	Bereketli	Timurhisarı
Hayrabolu	Kırkkilise	Yenice-i Vardar	Vodine
Hatunili	Rus Kasrı	Toyran	Kozlu-dere
Aydos	Ahyolu	Kara İlyaslı	Hüseyinli
Karinabad	Yenice-i Kızılağaç	Avrathisarı	Selanik
Yanbolu	Yanbolu Nahiyeleri	Bazarğah Nahiyesi	Boğdan
İslimiye	Zağra-ı Cedid	Lankaza	Divane Yahşili
Zağra-ı Atik	Çirpan	Kelemerye	Karaferye

Devleti'nde Konar-Göçerler, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C.4, Ankara, 1999, s.142-150, Yusuf Halaçoğlu, "Evlâd-ı Fâtihân", *TDVİA*, C.11, 1995, s.524-525, Sema Altunan, XVI ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yürük Grubu, (Yayımlanmamış doktora tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1999.

15 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.255

16 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.255, 256; Ahmet Yarımaş, "II. Mahmut'un Evlâd-ı Fâtihân'ı Islahat Çabası- 1828 Tarihli Düzenleme", *Balkan Tarihi*, (ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer), Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, C.2, 2016, s.316.'

17 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.257-272

Kızanlık	Karlı-oğlu (Köpesti)	Eğri-Bucak	Cuma Pazarı
Tatarpazarı	Filibe Kaza ve nahiyeleri	Çarşamba	Misivri
Uzuncaova-Hasköy Nahiyeleri	Edirne Kaza ve nahiyeleri	Usturumca	Tikveş
Cisr-i Ergene	Sultanyeri	Radovişte	İştîp
Hayrabolu	Malkara	Hezargrad	Yergögi
Dubniçe	Gümülcine	Tırnova	Tozluk
Yenice-i Karasu	Çağlayık	Ziştoy (Ziştovi)	Lofça
Drama	Ravişte	Hotaliç (Servi)	Ala-Kilise
Serez	Karadağ	Eski Cuma Kazası	Şumnu
Pravadi	Yenipazar	Mangalia	Babadağı
Hacıoğlu Pazarı	Balçık	Hırsova	Karasu
Silistre	Çartak		

1691 tahririne göre bölgede 1.116 hanede 16.582 nefer bulunmaktadır.¹⁸ 17. yüzyılda başlayan yeni tahrirlerin 18. yüzyılda da tekrarlandığı ve bu vesileyle merkezi idarenin Evlâd-ı Fâtihân gruplarının niceliğine dair bilgileri güncel tutma çabası içinde oldukları ifade edilebilir.¹⁹ Ayrıca bu bağlamda teşkilatın tekrardan yapılandırılmasından sonra çeşitli kazalardaki çeribaşlıklarına yeni atamalar da yapılmıştır. Bu konuya bir örnek 28 Ekim 1716'da Avrathisar kazası çeribaşlığına *Şeyhoğlu Ali* isimli bir kişinin tayinidir.²⁰

Devletin Rumeli'de önemli bir askeri güç olarak gördüğü Evlâd-ı Fâtihân teşkilatını savaşlarda sık sık kullandığı bilinmektedir. Bu çerçevede 1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı esnasında 4 Aralık 1737 tarihli bir yazışmada *Din-ü devlet düşmanı* Avusturya ve Rusya ile yapılacak mücadele için Selanik'teki Evlâd-ı Fâtihân neferatından asker hazırlanması Fâtihân zabitleri ile çeribaşlarına emredilmiştir.²¹ Aynı zamanda bu grupların savaş sahasına sürüldüğü tek yerin Balkanlar olmadığını da belirtmemiz gerekir. Nitekim ihtiyaç hâsıl olduğunda Evlâd-ı Fâtihân mensupları asli ikamet ve görev yerlerinden çok uzak olan yerlere de gönderilmişlerdir. Bu duruma 1746'da İran'a, 1765 yılındaysa Gürcistan seferlerine memur edilen Fâtihân unsurları misal olarak verilebilir.²²

16 ve 18. Yüzyıllarda Avrathisar Kazasındaki Evlâd-ı Fâtihân Neferatı

Avrathisar, Selanik şehrinin kuzeyinde bulunan bir kazadır. Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemlerinde (1383-1387) kazanın ismi Gynaikokastro'dan (Kadınlar Kalesi)

18 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.272

19 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.292, 319,325; Levent Kayapınar, "Makedonya'da Osmanlı Dönemi Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı", *Yitik Hafızanın Peşinde Üsküp Konuşmaları*, Pruva Yayınları, Ankara, 2019, s.17-35, Levent Kayapınar, "Selanik Vilayeti ve Evlâd-ı Fâtihân", *Mübadil Kentler: Yunanistan*, Lozan Mübadilleri Yayınları, İstanbul, 2012, s.48-106.

20 BOA, İE.TCT, 17-1899.

21 BOA, C.AS. 1070-47107.

22 BOA, AE.SMHD.I, 187-14534, (2 Şubat 1746); BOA, C.ML, 37-1677, (1 Ekim 1765). Ayrıca bkz; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, MEB, İstanbul, 1993, s.572.

uyarlanmıştır. Osmanlı idari taksimatında kazanın adı Avrathisar; kaza merkezinin ismi ise Kalkış'tır (Kilkis)²³. 15. yüzyıldan itibaren Selanik'e bağlı bir kaza olan Avrathisar'ın mülki taksimattaki yeri ile hukuki statüsü 20. yüzyıla kadar değişmeden sürmüştür.²⁴

Avrathisar'da Müslümanlara ait yerleşim yerleri 15. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.²⁵ 16, 17 ve 18. yüzyıllarda ise Avrathisar, Selanik'e bağlı kazalar içerisinde en kalabalık Yörük/Evlâd-ı Fâtihân nüfusunu barındıran önemli şehirlerden birisi haline gelmiştir.²⁶ Ayrıca Rumeli coğrafyasında hemen hemen her dönem Yörüklerin en kalabalık olarak ikamet ettiği bölgenin Selanik ve çevresi olduğu da ifade edilebilir.²⁷

1543 yılında Avrathisar kazasındaki Yörüklerin ocak sayısı 47, eşkinci sayısı 235, yamak sayısı 940 idi. Bu durumda kazadaki toplam görevli sayısı 1.170'tir. Bu yılda Avrathisar kazası Selanik Yörüklerinin yayıldıkları mahaller içerisinde Yenişehir ve Çatalca'dan sonra en kalabalık Yörük nüfusunun bulunduğu üçüncü yerdir.²⁸ 1544 yılına ait bir veriye göre ise Avrathisar'daki ocak sayısı 48'e yükselmiştir.²⁹

Evlâd-ı Fâtihân teşkilatının kurulması ve 1691'de yapılan tahrirde ise Avrathisar'daki Fâtihân unsurunun geçen yüzyıla göre ciddi oranda azaldığı anlaşılır. 1691 yılındaki sayımda kazada 591 Fâtihân neferi yazılmıştır.³⁰ Buradan hareketle bir buçuk asırlık zaman diliminde Avrathisar'daki Evlâd-ı Fâtihân sayısı neredeyse yarıdan fazla azalmıştır. Bu durum savaşların yanı sıra Osmanlı askeri teşkilatında meydana gelen değişimin sonucu olmalıdır.

1691 sayımında Avrathisar'da Evlâd-ı Fâtihân neferlerinin bağlı oldukları ve kaza içinde farklı mahallerde ikamet etmekte olan çeşitli cemaatler de bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en kalabalıkları 13 mahallede 141 neferle Tolun cemaatidir. Tolun'dan sonraki en büyük cemaat ise 11 mahallede 115 kişiyle Öksüzlü cemaatidir.³¹

Tablo 8: 1691 Yılında Avrathisar'daki Fâtihân Nüfusu

Yer	Cemaat	Toplam Mahalle	Nüfus
Avrathisar	-	7	153
Avrathisar	Sersemlî	5	62
Avrathisar	Tolun	13	141
Avrathisar	Öksüzlü	11	115
Avrathisar, Mahalle-i Cedid	-	18 ³²	120
Toplam		54	591

23 Machiel Kiel, "Gevgili", *TDVİA, Ek-1*, 2016, s.475-476.

24 Kayapınar, "Selanik Vilayeti", s.51-52

25 Kiel, "Gevgili", s.475.

26 İnbâşî, "Yeni Belgeler Işığında", s.165.

27 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.74

28 Altunan, XVI ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri, s..67, 70

29 İnbâşî, "Yeni Belgeler Işığında", s.165.

30 Gökbilgin bu rakamı 608 olarak vermektedir. Ancak kitaptaki rakamların toplamı 591'dir.

31 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.263.

32 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.263. Bu mahalleler tablo-4'de verilmiştir.

1716'da kazadaki nefer sayısı 1691'e göre %30'dan fazla azalarak 408'e gerilemiştir.³³ Savaşlara ek olarak kazadaki nefer sayısının azalmasının birkaç sebebi daha vardır. Bu çerçevede daha 27 Aralık 1700'de Lofça'daki Evlâd-ı Fâtihân mensuplarından firarlar olduğu anlaşılır.³⁴ Firarlara ek teşkilatın yeniden organize edildiği 1702'de Evlâd-ı Fâtihân'a dâhil olanlara taşradaki görevlilerin rahatsızlık vererek iskân edildikleri yerlerden kaçtırdıkları ve yerlerine de gayrimüslimleri ikamet ettirdikleri görülmektedir.³⁵ Ayrıca Fâtihân teşekkülünden çıkıp reaya statüsüne yani hanekeşliğe ya da hanekeş/reayadan çıkıp Fâtihân hükmüne geçmek isteyenlerin varlığı da bunların sayısının değişmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır.³⁶ Nitekim 1722'de bu konu paralelinde bir problem olduğu ve tahrir esnasında Fâtihân taifesinin reaya, reayanın ise Fâtihân olarak kaydedildikleri anlaşılmaktadır. Bu durum kaza ahalisinden bazılarını rahatsız ederek İstanbul'a kadar yansıyan şikâyetlere neden olmuştur.³⁷ Söz konusu sıkıntıyı çözmek adına Drama, Siroz, Zihne, Timurhisarı, Petriç, Toyran, Karadağ, Radovişte, Usturumca, Yenice-i Vardar, Vodine, Florina, Manastır, Pırlepe, Çarşamba, İştıp, Eğribucak, Tikveş, Avrathisar ve Selanik nahiyelerini (Lankaza, Boğdan, Bazargah, Vardar-ı Sağır ve Kebir, Kelemerye) kapsayan yeni bir tahrir yapılmıştır. Evlâd-ı Fâtihân zabiti Ahmet Ağa tarafından yapılan sayım sonucunda bu kazalardaki toplam nefer sayısı 6721'dir. Avrathisar ise 536 neferle Kelemerye'den sonra en kalabalık Evlâd-ı Fâtihân mensubunu barındıran ikinci kazadır.³⁸

1726'da yirmi beş kazada yeni bir sayım/ yazım yapılmıştır. Bu tahrire göre Avrathisar'daki Fâtihân taifesi 560 kişidir. Kaza, bu dönemde sahip olduğu 560 Evlâd-ı Fâtihân neferiyle bölgede 16. yüzyıldan beri süregeldiği üzere Fâtihân neferatının en yoğun olarak bulunduğu yerleşim yerlerindedir.³⁹ Avrathisar kadısı tarafından yapılan sayımdan anlaşıldığı üzere kazadaki Fâtihân grupları 38 mahalle ve 8 köye dağılmışlardır. Bu köylerden bir tanesi çiftlik şeklinde tasarruf edilmektedir. Ayrıca bu yıldaki sayımda 1691'in aksine kazada sadece bir tane cemaat (Öksüzlü, altı nefer⁴⁰) bulunmaktadır.⁴¹

Tablo 9: 1726'da Avrathisar'da Evlâd-ı Fâtihân Gruplarının Buldukları Mahalle ve Köyler⁴²

Mahalle	Mahalle	Mahalle	Mahalle	Köy
Sincablı tabi-i Mayadağı	Botros	Hasan Obası	Süleyman	Kara Misyalı tabi-i Mayadağı

33 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.294.

34 C.A.S. 1143-50806. Ayrıca bkz; Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s.279, 283.

35 BOA, A.DVNSMHHM.d, 112-778, (8 Mayıs 1702)

36 17 Eylül 1740'da Eğribucak ve Çarşamba kazalarında olan Fâtihân taifesinden reaya statüsüne geçmek isteyenlerle alakalı yazışma için bkz. D.HSK.d 25709, s.11.

37 "Fâtihânlığı kabul idenleri Fâtihân kayd ve hanekeşlik talep idenleri avarıza bağlayup alel-esâmî tahrir ve defter eylemiş iken bazıları şirrete sülük ve Âsitâne-i sa'âdet'e gelip biz kadimi reayadan olup Fâtihânlık istemez iken üzerimize Fâtihânlık kayd olunub ve bazıları dahi bizler kadimden Fâtihân iken avarıza kayd eyleyüb reaya yazmışlar deyü divan-ı aliyelerine teşekki ve nice defa arzuhal eylediklerinden." BOA, D.HSK.d 25687, s.2-3

38 BOA, HSK.d 25687, s.1-3.

39 Kayapınar, "Makedonya'da Evlâd-ı Fâtihân", s.29.

40 BOA, MAD. 520, s.28.

120 41 Kayapınar, "Selanik Vilayeti", s.59.

42 Kayapınar, "Selanik Vilayeti", s.59.

Bazarlı tabi-i Mayadağı	Şabanlı	Balabanlı	Tuncalı ve Uzurlu	Virlan
Çalışlı tabi-i Mayadağı	Topuçlu	Süleymanlı	Seyid Baş ma Resullü	Rahoniçe
İlhanlı (Alçaklı) tabi-i Mayadağı	Mihailli	İlhalı tabi-i Turhanlı	Kıraşnalı	Kara Sula
Kara Sinanlı tabi-i Mayadağı	Sinanlı	Çınarlı	Dereciyan	Milotin
Kozacık (?)	Karaali	Şahinli	Bekirli	İstanca an mutasarıfan
Durşanlı/Dur-sanlı	Turaklı	Uzuncalı	Karapınar	İstretirova ma'a çiftlik
Darı Köy	Hasanlı	Yaycılar	Kesimlü	Darhan an mutasarıf-ı Şah
Gümüş Deresi	Kavaklı	Hüssamoğlu	Davutlu	
Uzun Ali	Hacı Yunuslu			

Osmanlı merkezi idaresinin özellikle 18. yüzyıldan itibaren taşra üzerindeki gücünün iyice azaldığı bilinmektedir. Bununla beraber İstanbul'un mümkün olduğu kadar Fâtihân yapılanmasıyla alakalı konularla ilgilendiğini düşündüren ipuçları mevcuttur. Örneğin 1782'de Fâtihân mensuplarıyla ilgili işlerin (vergi, düzen vb.) bu taifenin zabitleri tarafından yürütülüp dışarıdan kimsenin müdahale etmemesi gerektiği emredilmiştir. Ayrıca Fâtihân neferatından bazı kişilerin Yeniçeri, Topçu ve Cebeci sınıflarına dâhil olmaya çalıştıkları; bununsa nizamı aykırı olduğu ve bu şekilde davrananlara gerekli cezaların verileceği belirtilmiştir.⁴³ III. Selim döneminde ise Drama sancağı Çağlayık kazasındaki Baraklı köyünde Fâtihân neferatının yapılmış olan tahririnde on dört kişi piyade olarak kaydedilmiş ve üç kişininse öldüğü tespit edilerek bunlarla ilgili gerekli işlemler yapılmıştır.⁴⁴ Bu çabalara karşın 19. yüzyılın hemen başında Fâtihân nüfusunun 1750'den beri tahrir edilmediğini ve zaman içinde teşkilatın düzeninin bozulduğunu ifade eden çeşitli yazışmalar da mevcuttur.⁴⁵

19. Yüzyılda Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatına Dair Kısa Bir Değerlendirme

Daha önce değinildiği üzere 16. yüzyıldan itibaren Rumeli'deki Yörük gruplarının ocak, nefer vb. sayılarına dair bir bakış açısına sahip olabileceğimiz tahrirler, bunları merkeze alarak konuyla alakalı yapılan değerlendirmelerden hareketle ortaya çıkmış pek çok çalışma mevcuttur. 18. yüzyılda yapılmış sayım ve yazımlar ile bunlardan üretilen eserler de bu dönemdeki Evlâd-ı Fâtihân nüfusuna dair araştırmacılara çeşitli fikirler verir.

Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı 19. yüzyılın hemen başında çeşitli değişikliklerle 1845 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı'nın 19. yüzyıldaki varlığına ve organizasyonundaki yeniliklerine değinen eserler de mevcuttur. Bu çalışmalarda

43 BOA, C.AS, 413-17090.

44 BOA, AE.SSLM.III, 98-5881, (2 Ağustos 1796).

45 BOA, HAT, 311-18379, (4 Ağustos 1826).

özetle 1691 yılından 19. yüzyılın ortasına kadar teşkilatın devam ettiği, 1810'da bu taifenin mali yükümlülükleri için yeni düzenlemeler yapıldığı belirtilir. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra ise 1828'de çıkartılan yeni bir nizamname ile Fâtihân gruplarının Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu gibi teşkilatlandırılmaya başlandığı vurgulanır. Ayrıca bu unsurların Sırp, Yunan isyanları ve 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında da aktif olarak görevlendirilmesine de değinilmektedir.⁴⁶ Bunlara ek 1798'de Vidin Ayarı Pazvandoğlu Osman ile merkezi idare arasındaki çekişme esnasında da İstanbul'un Evlâd-ı Fâtihân neferlerinden yararlandığını ortaya koyan çeşitli kayıtlar mevcuttur.⁴⁷ Ancak bu araştırmalarda özellikle 19. asırda Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı'nın içinde yer alanların nüfuslarına, yaşadıkları mahallere dair bilgiler oldukça sınırlıdır.⁴⁸ Hâlbuki ilk etapta 19. yüzyılın hemen başında daha sonra ise 1830-1831 genel nüfus sayımından bile önce *sadece* Fâtihân neferatının tespitine dönük olarak merkezi idarenin 1827-1828 yıllarında yaptırdığı sayımlar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Fâtihân yapılanmasının 1845'te ilgasına kadar bu taife hemen her nüfus tahririnde ayrıca sayılıp/yazılmış ve bunlara mahsus nüfus defterleri tutulmuştur.⁴⁹

Bu bağlamda tespit edilen ve 19. yüzyıldaki ilk tahrirlerden olabileceği düşünülen örnek 13 Şubat 1809 tarihlidir. Bu tarihte Selanik, Boğdan, Lankaza, Vardar-ı Sağır, Vardar-ı Kebir, Kelemerye, Avrathisarı, Siroz, Drama, Zihne, Temurhisarı, Petriç, Toyran, Karadağ, Ustorumca, Tikveş, Pirlepe, Manastır, Florina, Vodine, Yenice-i Vardar, İstarova, Radovişte ve Cumapazarı'nda bulunan Fâtihân mensuplarının yoklamaları yapılmıştır. Yoklama sonucuna göre tahrir yapılan kazalardaki toplam Fâtihân sayısı 6819, Avrathisar'ın çeşitli mahallerinde bulunan nefer sayısı ise 626'dır.⁵⁰ Tablo-10'dan da anlaşılacağı üzere Avrathisar bölgede Fâtihân nüfusu bakımından en yoğun yerlerden birisidir ve nefer sayısı bakımından Yenice-i Vardar'dan sonra en kalabalık ikinci kazadır.

Tablo 10: 1809'da Rumeli'nin Çeşitli Mıntıklarındaki Fâtihân Sayısı⁵¹

Kaza/Nahiye	Nefer
Boğdan	295
Lankaza	444
Vardar-ı Sağır	134
Vardar-ı Kebir	112

46 Ali Bodur, XIX. Yüzyıl Başlarından Kaldırılışına Kadar Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon, 2016; Abdülkadir Özcan, "Evlâd-ı Fâtihân'ın Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusuna İlhakı İçin Yapılan Çalışmalar", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.19 (Ayrı Basım), 2008, Ali Arslan, "Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatının Kaldırılması", *Balkanlarda İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, (ed. Ali Çaksu), 2000, s.39-46, Yarımış, II. Mahmut'un Evlâd-ı Fâtihân'ı İslahat Çabası.

47 BOA, AE.SSLM. III, 55-3271, 169-10054, (14 Haziran 1798).

48 19. Yüzyıldaki Fâtihân nüfusuna dair sadece tek bir çalışma tespit edebildim. Bkz. Metin Seyyar, "11784 Nolu Temettuat Defterine Göre Evlâd-ı Fâtihân Karyelerinden Otmanlı Karyesi'nin 1845 Yılındaki Sosyo-Ekonomik Durumu", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.5, S.2, 2019, s.472-490.

49 BOA, NFS.d, 4859, (28 Nisan 1835) ve NFS.d, 5711, (9 Ocak 1845).

50 13 Şubat 1809 tarihli belge için bkz. BOA, D.HSK.d, 25873, s.9.

51 BOA, D.HSK.d, 25873, s.1-23.

Kelemerye	462
Bazargah	326
Avrathisar	626
Siroz	406
Drama	198
Zihne	50
Temurhisarı	76
Petriç	25
Toyran	487
Karadağ	463
Usturumca	61
Tikveş	269
Pirlepe	100
Manastır	110
Florina	445
Vodine	278
Yenice-i Vardar	791
İstarova (Ostorova)	115
Radovişte	164
İştîp	56
Karaferye (Çiftlik)	21
Cumapazarı	263
Eğri Bucak (Çiftlik)	42
Toplam	6.819

13 Şubat 1809'da yapılan bu tahririn sebebinin 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı olduğunda şüphe yoktur. 29 Aralık 1807 tarihinde "*Devlet-i Aliyye'nin kadim ve güzide askerinden*" olan Evlâd-ı Fâtihân'dan ihtiyat amacıyla nefer yazılması emredildiği gibi,⁵² bu tahrirden kısa bir süre sonra da 15 Mayıs 1809'da Evlâd-ı Fâtihân askerlerinin toplanarak cepheye gönderildikleri görülmektedir.⁵³

6 Şubat 1810'da ise Evlâd-ı Fâtihân'la ilgili yeni bir düzenlemeye gidilerek teşkilatın 1691'den süregelen düzeninin değiştirilmesi adına ilk adımlar atılmış, bunların vergi bedeli Sirozi Yusuf Paşa, Sırrı Selim Paşa ve Ahmet Tevfik Bey'e malikâne olarak verilmiştir.⁵⁴ Her ne kadar 1810'da Evlâd-ı Fâtihân'la alakalı özellikle mali karakterli düzenlemeler yapılmış olsa da ilerleyen süreçte bu taifenin Yeniçerilik iddiasında bulunarak ödemeleri gereken vergileri vermedikleri, zaman zaman seferlere katılmaktan

52 BOA, C.AS, 70-3305

53 Mehmet Mert Sunar, "1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi'ni Çalışmaya Bir Girizgâh: Sefer İçin Asker Toplanması", *History Studies*, C.10, S.3, 2018, s.250.

54 Yaramış, "II. Mahmut'un Evlâd-ı Fâtihân'ı Islahat Çabası", s.317

da imtina ettiklerini gösteren örnekler mevcuttur.⁵⁵ Ayrıca Evlâd-ı Fâtihân çeribaşlarından bazılarının görevlerini kötüye kullandıkları görülmüş ve bunların önüne geçebilmek için taşradaki kadı vb. yetkililer uyarılmıştır.⁵⁶

II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı ilga etmesinin başta Osmanlı ordusu ile devletin toptan değişim ve dönüşümü için ne kadar önemli bir adım olduğu herkesin malumudur. Ocağın kaldırılmasıyla merkezi idarenin 1828 yılı itibariyle Evlâd-ı Fâtihân üzerine yeni girişimleri de başlamıştır. Daha önce belirtildiği üzere konuyla alakalı çalışmalarda ocağın ilgasıyla Evlâd-ı Fâtihân gruplarından Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu için asker devşirmeye yönelik olarak 1828'de hazırlanan bir nizamname öne çıkmaktadır.⁵⁷

Fâtihân grupları için hazırlanan bu nizamnamenin içeriği hemen hemen tüm konularda 1826'da çıkartılan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Kanunnamesiyle benzerdir ve hazırlanmasında Evlâd-ı Fâtihân zabiti Ahmed Tevfik Bey'in raporu önemli rol oynamıştır.⁵⁸ Nizamnameyi kısaca özetlemek gerekirse Fâtihân unsurunun yeniden düzenlenmesiyle her bir taburda 814, toplamda 3256 neferin olacağı, bunların Mansure ordusundaki gibi eğitim yapacakları, nefer yaşlarının -yine Mansure ordusundaki gibi- 15-40 arasında değişeceği, Fâtihân neferlerinin terfi ve emeklilik işlemlerinin de Mansure kanunnamesindeki gibi olacağı ifade edilir. 17-26 Mart 1828 tarihinde yürürlüğe giren Evlâd-ı Fâtihân nizamnamesi ile bu gruplardan Mansure ordusu için asker devşirilmesi ve celp edilenlerin düzenli ordu benzeri eğitimleri (*talim ve taallüm*) de başlamıştır.⁵⁹ Kısa bir süre sonra ise Evlâd-ı Fâtihân'dan birlikler oluşturulmuş, ayrıca yeni kurulmuş bu birliklere subay atamaları da yapılmıştır.⁶⁰

Evlâd-ı Fâtihân için 1827'den itibaren yapılmaya başlayacak nüfus sayımları ve 1828'de yürürlüğe girecek nizamnamenin daha ocağın kaldırıldığı 1826 yılının içinde planlanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Zira tahminen H. 29.12.1241 (M. 4 Ağustos 1826) olarak tarihlendirilen bir belgede teşkilatın mevcut durumuna dair önemli bilgiler mevcuttur.⁶¹ Belgede öncelikle Evlâd-ı Fâtihân gruplarının H. 1163'ten (M.1749-1750) beri yoklanmadığı, bu yıldaki sayılarının ise 6.753 olduğu ifade edilmektedir. Devamında ise mukataa sahiplerinin mevcut düzene aykırı ve; *"...aslından Evlâd-ı Fâtihân denilenin cümlesi ehl-i İslam'dan iken sonradan bazı reaya karyeleri dahi bunlara idhal*

55 BOA, C.ML, 148-6260, (5 Nisan 1814).

56 H. 1235'den beri (M.1821-1822) Toyran kazasında devletin parasından çalan, ahaliye gereksiz yere hapis cezası veren, kol koparmaktan, adam katletmeye kadar envai çeşit uygunsuzluklar yaptığı söylenen Çeribaşı Mehmet'in vukuatları için bkz. BOA, C.ADL. 104-6236, (27 Temmuz 1822).

57 Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler*, s.256; Özcan, "Evlâd-ı Fâtihân'ın Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusuna İlhakı", s.237-246. Yaramış, "II. Mahmut'un Evlâd-ı Fâtihân'ı Islahat Çabası", s.317-325.

58 Özcan, "Evlâd-ı Fâtihân'ın Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusuna İlhakı", s.237.

59 Yaramış, "II. Mahmut'un Evlâd-ı Fâtihân'ı Islahat Çabası", s.318.

60 Fâtihân neferatından kurulmuş olan dört taburun on üçüncü alay olarak adlandırılmasına karar verilerek miralaylığına sekizinci alay kaymakamı Hacı Ahmet Bey tayin edilmiştir. Alayın kaymakamlığına Tophane-i Amire taburu sabık binbaşısı Ahmet Ağa ve alay emniğine ise beşinci taburun sabık binbaşısı Hacı Osman Ağa atanmıştır. Bkz. BOA, HAT, 308-18234.

61 BOA, HAT, 311-18379.

olunarak bunlardan bir mahalle asker tayin olundukta o makule reaya karyelerinden asker bedeli gibi istedikleri kadar akçe alınmak i’tiyad olunmuş...” denilerek aslında gayrimüslimlerin mali gerekçelerle 18. yüzyıldan itibaren Evlâd-ı Fâtihân’a dâhil edilmelerinden de şikayet edildiği görülmektedir.⁶² Şu anki durumdaysa Müslüman olan asıl Fâtihân mensuplarından *muti*, *münkad* ve *işe yarar* olanlarından sekiz, on bin asker çıkartılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Evlâd-ı Fâtihân taifesinin durumunu ortaya koymak adına görünürde eski tahrirler benzeri bir sayım yapılması önerilmiş ve böylece bunların her bir halini (vergi, mukataa, rüsumat ile yaşadıkları mahalle, köy, çiftlik ve nüfusları) araştırarak memurların yedlerine verilecek fermanlarla Selanik, Manastır ve Siroz’a gönderilmesi istenmiştir.⁶³ Bu iş için Muhallefat Halifesi Recai Efendi ile Hâcegândan İbrahim Nabi ve Ali Şahab Efendiler tayin edilmişlerdir. II. Mahmut’un teklif edilen bu hususları beğendiği gereğinin yapılmasını emrettiği görülmektedir.⁶⁴

Konuyla alakalı bir diğer önemli yazışma 29 Aralık 1826 tarihlidir. Bu dönemde Evlâd-ı Fâtihân zabiti olarak mühim bir konumda olan Tevfik Bey’in yazdığı raporda İstanbul’dan görevlendirilen üç memurun bölgeye geldiğini, bunların kısa bir süre dinleneceğini, sayım için görevlendirilen kişilerin maiyetine kendisi tarafından güvenilir kâtipler verildiğini ve kısa bir süre sonra Evlâd-ı Fâtihân’ın bulunduğu kazaların tahrirlerine başlanacağını bildirilmiştir. Sayımlar esnasında bir kişinin bile *ketm* ve *ihfa* olunmaması için kazalardaki çeribaşı, imam ve muhtarlar da uyarılmıştır.⁶⁵ Ahmet Tevfik Bey’in izahları çok açık şekilde bir önceki paragrafta belirtilen hususların yapılması için merkezi idarenin harekete geçtiğini göstermektedir. Nitekim tahrir memurları da kısa bir süre sonra sayım ve yazımları gerçekleştirmişlerdir. Zira M.1827-1828 (H.1243) yıllarına ait ve farklı kazalardaki (Drama, Toyran, Kelemerye vb.) Evlâd-ı Fâtihân nüfusuna dair pek çok defter mevcuttur.⁶⁶ Bu açıklamalarla beraber konu çerçevesinde son bir hususun

62 BOA, HAT, 311-18379. Fâtihân’a dâhil zımmilere bir başka bir örnek için bkz. C.DH, 205-10245, (12 Şubat 1831).

63 “Zahir halde Evlâd-ı Fâtihân taifesinin neferat ve karyelerini kuyud-u kadimlerine tatbiken tahkik ve tahrir eylemek ve hafî memuriyetleri dahi Evlâd-ı Fâtihânın her bir ahval ve varidat ve mukataa sahiplerine vergilerini yekan yekan tahkik ve taharri maksudı olmak üzere hademe-i devlet-i aliyyeden Selanik ve Manastır ve Siroz taraflarına başka başka birer mübaşir tayin ve yedlerine cebe defteri misüllü birer kıta münakkah defter ita ve Selanik mutasarrıfı ve Manastır Kaymakamı ve Siroz Ayanına hitaben Divan-ı hümayundan iktizasına göre üç kıta evamir-i aliye isdar olunarak bunlar mahallinde hidmet-i mübaşiriye namı ve nam aher ile bir akçe ve bir habbe almayup yedlerine verilecek talimat mucibince ber vefk-i matlub-u aliye celbi ve hafî muktezayı memuriyetlerini icra iderek yoklayacakları neferatın esami ve âdalarını ve virdikleri vergi ve rüsumatlarını sahihen defter idüp getürmek üzere memur tayin olunmuş...” BOA, HAT, 311-18379.

64 İbrahim Nabi ve Ali Şahab Efendilerin ilk genel sayımda da görev aldıkları anlaşılmaktadır. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı*, DİE, Ankara, 1995, s.197, 210.

65 “taife-i Fâtihân seksen seneden beri yoklanmadığından ve mikdar-ı kura ve neferatları malum olmadığından keyfiyet ve kemiyetini istihzarı ve sonra iktizasına göre tertib ve tanziminin ibtidarı zımmında bu defa bil-cümle kazahada mevcut olan kaffe-i Fâtihânın yoklanıp tahrir olunmasına dair sudur iden üç kıta emr-i celilü’ş-şan celadet [...] hamil olan mütehayyızan hademe-i devlet-i aliyeye [...] ve hâceganı-ı Divan-ı hümayundan Recai Efendi ve Ali Şahab Efendi ve İbrahim Nabi Efendi hazeratı bendeleri bundan akdem vurud iden birkaç gün bu tarafda ikametle ber mantuk-ı evamir-i aliyeye her biri memur oldukları kollara şitaban olarak.” BOA, AE.SMHD.II, 48-3135.

66 Bu defterlere ve tarihlerine kısaca değinen bir çalışma için bkz. M. Mesut Özekmekçi, “Osmanlı Devleti’nin İlk Genel Sayımının Öncüsü Olarak Önerilen Sayımlar”, *Kesit Akademi*, C.6, S.25, 2020, s.155-156.

daha belirtilmesi gereklidir. İlk vesikada son tahririn H.1163'te (M.1749-1750), Ahmet Tevfik Bey'in raporunda ise seksen seneden beri yapılmadığı belirtilmektedir. Aslında her iki belge de uzun süreden beri Fâtihân unsurlarının sayımlarının yapılmadığı belirtir. Hâlbuki yukarıda değinildiği üzere Evlâd-ı Fâtihân gruplarına ait 1809'da yapılmış bir yoklama mevcuttur.

Evlâd-ı Fâtihân gruplarından yeni orduya nefer devşirilmesi için 1827 ve 1828 yıllarında nüfus tahrirleri yapılması oldukça önemli bir husustur. Çünkü bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'deki ilk nüfus sayımlarının H. 1246'da (M.1830-1831) başladığı ifade edilmektedir.⁶⁷ Buna karşın yukarıda da söylendiği üzere genel sayımlardan önce Selanik ile Manastır'daki Evlâd-ı Fâtihân mensuplarına yönelik olarak yapılmış olan çeşitli nüfus tahrirleri mevcuttur ve bunların Osmanlı coğrafyasındaki – İstanbul'la beraber- ilk sistematik nüfus sayımları olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁸

Bununla beraber merkezi idare sayımlarla her ne kadar Fâtihân taifesinin her hallerini tüm yönleriyle ortaya konulmasını istemiş olsa bile Avrathisar nüfus defterinin esasen askere alınabileceklerin tespitine dönük olarak hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁹ Aşağıda Avrathisar nüfusuyla alakalı kısımda 1827-1828 sayımının şekli ve kaza nüfusuyla alakalı çeşitli izahlar yapılacaktır. Sözü edilen yıllara ait ve tespit edilebilen defterler üzerinden Rumeli'deki Evlâd-ı Fâtihân nüfusunun miktarı şöyledir:

Tablo 11: 1827-1828 Yılları Arasında Evlâd-ı Fâtihân Nüfusu.

Fon	Yer	Nüfus
NFS.d 4990	Kelemerye ve Bazargah	1.701
NFS.d 4544	Drama	890
NFS.d 4881	Toyran	1.862
NFS.d 4903	Karadağ	2.504
NFS.d 4851	Avrathisar	1.935
NFS.d 5063	Vodine	793 ⁷⁰
NFS.d 5078	Yenice-i Vardar, Vodine, Avrathisar, Lankaza, Boğdan, Kelemerye, Bazargah, Vardar-ı Sağır ve Kebir. ⁷¹	2.483
NFS.d 5538	Tikveş, Radovişte, İştıp	5.051

67 Karal, *İlk Nüfus Sayımı*; Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1990, s.81-106; Nejdet Bilgi, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında", *Türk Yurdu*, Cilt: 19-20, Sayı:148-149, 1999-2000, s.117-124, Sedat Bingöl, "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallerin Nüfusu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.36, 2004, s.43-60.

68 Özekmekçi, "Osmanlı Devleti'nin İlk Genel Sayımının Öncüsü Olarak Önerilen Sayımlar", s.155.

69 Bu bağlamda Zihne kazasına ait defterin çok daha detaylı ve merkezi idarenin isteklerine daha uygun olduğu söylenebilir.

70 Muhtemelen bu defter eksiktir. Çünkü belge fiziksel olarak oldukça yıpranmış ve sadece üç sayfadandan ibarettir.

71 Bu defter Evlâd-ı Fâtihân'a dâhil çiftliklerdeki gayrimüslimlere aittir.

NFS.d 5491	İstarova (Ostorovo)	994
KK.d 3206	Zihne, Siroz, Timurhisarı, Petriç	4.522
D.CRD.d 40736	Boğdan, Lankaza, Vardar-ı Kebir ve Sağır, Karaferye	3.301
D.HSK.d 25919	Ostrova, Manastır, Florina, Tikveş, Radovişte, İştib ⁷²	164
D.HSK.d 25920	Usturumca	485
Toplam		26.685

1827-1828'de Avrathisar'daki Evlâd-ı Fâtihân Nüfusu

Bu yıla ait nüfus defterinin kapağında *Avrathisar kazasına tabi Fâtihân Mahallatı* ifadesi bulunmakta, defterin girizgâhında ise *Selanik sancağında Avrathisar kazasında vaki kura ve mahallatda olan neferat* yazmaktadır.⁷³ Defterde herhangi bir tarih yoktur. Ancak, evrak Osmanlı arşivinde 29.12.1243 (13 Temmuz 1828) olarak tarihlendirilmiştir. 1827'den itibaren başlayan nüfus sayımları ile aynı yılda Evlâd-ı Fâtihân yoklamalarının yapılması konusunda verilen emirler ile defterin fiziksel özelliklerinin bu döneme ait diğer Evlâd-ı Fâtihân defterleriyle benzerlikler taşıması da göz önüne alındığında 4851 no.lu nüfus defterinin H. 1243 (1827-1828) yılına ait olduğu kesindir.

Oldukça temiz bir rika hattıyla yazılmış olan vesikada kişilerin kendi adlarıyla, baba adları yer almakta (Halil veled-i Ahmed) ve bunların üzerinde sürhle kaydedilenlerin fiziksel durumlarına dair açıklamalar bulunmaktadır. Kaza nüfusu Asakir-i Mansure-i Muhammediye Kanunnamesindeki yaş hükmüne göre ayrılmıştır. Bu çerçevede nüfus askerlik çağı gereğince en küçük ve en büyük yaş hadlerini belirten 15-40, ayrıca kişilerin fiziksel durumlarını sınıflandıran *tüvana* (güçlü-kuvvetli), *ihtiyar-alil-mariz-orta yaşlı*, *ondan on beş yaşına kadar* şeklinde tasnif edilmiştir.⁷⁴ Bu bağlamda tahrir esnasında yaşlı askerliğe elvermeyenlerin yazılmasının nedeni gelecekteki potansiyel nefer adaylarının erkenden tespiti olmalıdır.⁷⁵ Ayrıca tahriri yapılan şahıslar içerisinde akrabalık bağı varsa (kardeşi, oğlu vb.) bunlar da kayıtlara geçirilmiştir. Buna karşın kazada Evlâd-ı Fâtihân neferatının barındığı hane sayısı ise yazılmamıştır. Kaydedildikleri mahallelerde imam yahut hatip gibi toplumda itibarlı meslekleri yapanların ayrıca belirttiği görülür. Muhtemelen imam ve hatiplerin sosyal çevrelerindeki etkilerine ek olarak bunların özellikle ifade edilmesinin bir diğer sebebi de Tevfik Bey'in raporu olsa gerektir. Çünkü sözü edilen raporda askeri eğitime nezaret etmeleri düşünülen sorumlulardan birisi de imamlardır.⁷⁶

Tahrir edilen bazı kişilerin isimlerinin üstünde *muallem* notu bulunmaktadır. Bu ifade kaza nüfusu içindeki askeri manada eğitilmiş/talimli olanları işaret etmektedir.

72 Taşrada ve sekban olanların yazıldığı defterdir.

73 BOA, NFS.d 4851, s.4.

74 Bahsettiğim bu husus ufak farklarla diğer kazalar için de geçerlidir. bkz. BOA, NFS.d; 4990, 4544.

75 BOA, NFS.d 4851, s.14

76 Özcan, "Evlâd-ı Fâtihân'ın Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusuna İlhakı", s.237

Bununla beraber mualllem olarak belirtilmiş kişi sayısı oldukça azdır. Muallmelere ek olarak Sekban olanlar da *Sekbanlıkta* notuyla kaydedilmişlerdir. Sadece bir kişi için *orduda* ifadesi kullanılmıştır ki bu kişi de Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye katılmış olmalıdır.

Tahririn pratik amacına paralel kazadaki erkek nüfusun tamamının sayılmadığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede sayıma göre kazada en küçüğü on yaşında olmakla 1.874 Müslüman Evlâd-ı Fâtihân mensubu vardır. Bu nüfusun %55'i tüvana, %30'un kırk yaş üstü ve ihtiyar geri kalanının ise on-on beş yaş arasında olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle yapılabilecek bir başka değerlendirmeyle tüvanaların Mansure ordusu içinde aktif olarak askerlik görevini yapabilecek kişi/kişiler oldukları söylenebilir. Bu durumda kırk yaş üstü olduğu ifade edilen %30'luk kitle ise askere alınamayacaklar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca defterdeki tüvana, mualllem ve sekban olanların önemle belirtilmesi bu sayımın askeri niyetlerle yapıldığını şüpheye yer bırakmamaktadır.

Tablo 12: Hatip, İmam, Mualllem, Sekban vb.

Yer	Hatip	İmam	Mualllem	Sekban	Topal	Orduda
Mayadağ Çavuşlu Mah.	1	1	6	1	1	-
Kara Sinanlı Mah.	-	1	3	-	-	-
Mayadağ Mah. Alçaklı Mah.	-	1	2	-	-	-
Mayadağ Mahallatından Kurnacit (?) Mah.		1	1			
Selimli Mah.	-	1	1	2	-	-
Davarlı nam-ı diğer Dere- reli Mah.	-	1	2	-	-	-
Bekirli Mah.	-	1	1	-	-	-
Seyidli Cem.	-	2	2	-	-	-
Devecili Mah.	-	1	1	1	-	-
Çınarlı Dere Cemaati	-	1	1		1	-
Çokallı Mah.	-	-	-	-	-	-
Oravitçe nam-ı diğer Rahovitçe Karyesi	-	1	1		-	-
Çallı Mah.	-	2	2	-	1	-
Kıraşnalı Mah.	-	1	-	-	-	1
Öksüzlü Cem.	-	1	2	2	1	-
Potreş Mah.	-	1	1	-	-	-
Hacı Yunuslu Mah.	-	-	-	-	-	-
Kürküt Mah.	-	1	1	2	-	-

Virlan Karyesi	-	1	1	-	-	-
Bayrak Karyesi		1	2			
Kara Sula Karyesi		1	1			
Mahalle-i Cedid	-	-	-	-	-	-
Akça Kilise	-	-	-	-	-	-
Hasan Obası Karyesi	-	2	1	-	-	-
Durasanlı Karyesi	-	1	1	-	-	-
Kavaklı Mah.	-	1	1	-	-	-
Sarı Göl Karyesi	-	1	1	-	-	-
Kara Pınar Karyesi	-	-	1	-	-	-
Yaycılar Mah	-	1	-	-	-	-
Toplam	1	27	37	8	4	1

Kazadaki en kalabalık mahalle Mayadağı'ndaki Çavuşlu mahallesidir. Çavuşlu mahallesinden sonra ise en kalabalık yer Kara Sinanlı mahallesidir. Akça Kilise karyesi ise en az nefer barındıran mahaldir. Kazada 8 köy, 25 mahalleye dağılmış durumda olan Evlâd-ı Fâtihân gruplarının ayrıca bağlı oldukları üç tane de cemaat mevcuttur. Bunlar içerisinde yer alan Öksüzler cemaati anlaşıldığı kadarıyla varlığını üç asırdır sürdürmektedir ve bu cemaate dâhil olanlar sekiz farklı mahallede ikamet etmektedirler. Buna ek olarak bu tahrirde kayıtlara geçen diğer iki cemaat ise Çınarlı Dere ve Seyidli cemaatleridir.

Tablo 13: 1827-1828 Yılında Avrathisar'daki Müslüman Evlâd-ı Fâtihân Nüfusunun Mahalle ve Köylere Dağılımı⁷⁷

Yer	Tüvana	Alil ve İhtiyar ve Orta Yaşlı	10'dan 15 Yaşına Kadar	Toplam
Mayadağ'da Çavuşlu Mah.	210	73	18	301
Kara Sinanlı Mah.	120	61	28	209
Mayadağ Mahal- latından Alçaklu Mah.	83	41	17	141
Mayadağ Mahalla- tından Kurnacit (?) Mah.	32	21	6	59
Selimli Mah.	26	14	16	56
Davarlı nam-ı diğer Dere Mah.	17	15	2	34
Bekirli Mah.	26	11	6	43
Seyidli Cemaati	25	19	17	61

77 BOA, NFS.d 4851, s.1-14.

Devecili Mah.	27	12	7	46
Çınarlı Dere Cemaati	35	29	13	77
Çokallı Mah.	5	2	2	9
Orevitçe nam-ı diğ-er Rahovitçe Karyesi	20	21	9	50
Çallı Mah.	46	40	17	103
Kıraşnalı Mah.	35	20	9	64
Öksüzlü ⁷⁸ Cemaati	26	24	8	58
Potreş Mah.	8	7		15
Hacı Yunuslu Mah.	19	14	8	41
Kürküt Mah.	59	15	24	98
Vırlan Karyesi	49	49	14	112
Bayrak Karyesi	66	34	23	123
Kara Sula Mah.	7	8	1	16
Mahalle-i Cedid	3	4		7
Akça Kilise Karyesi	2			2
Hasan Obası Karyesi	29	8	4	41
Durasanlı Karyesi	11	4	1	16
Kavaklı Mah.	10	3		13
Sarı Göl Karyesi	23	13	3	39
Kara Pınar Karyesi	10	13	2	25
Yaycılar Mah.	11	3	1	15
Toplam	1040	578	256	1874

Bu tahrirde geçmiş dönemde Evlâd-ı Fâtihân neferatının bulunduğu ancak 1827-1828 sayımında kimsenin yaşamadığı, terk edilmiş diyebileceğimiz köyler de belirtilmiştir. Bunlar *Tuğçalı, İlcalı maa Turhanlı ve Tulçalı Davudlu nam-ı diğ-er Sokullu (?)* isimli köylerdir ve nüfus defterlerine *na-mevcut* olarak geçmişlerdir.⁷⁹ Ek olarak 4851 numaralı nüfus defterinde yedi adet çiftlik olduğu görülmektedir. Bunlardan ikisi Yusuf Paşa'nın geri kalanlarının ise *beş nefer kimesnenin tasarruflarında* olduğu belirtilmektedir. Deftere geçmiş yedi çiftlikte toplam altmış bir gayrimüslim bulunmaktadır.⁸⁰ 4851 nolu nüfus

78 Bu cemaatin dağıldığı mahalleler şunlardır; Çalışlı, Kesmeli, Hüsamlı, Deresli, Muhaylı, Hacılar, Tokuşlu, Caibli (?). BOA, NFS.d 4851, s.10

79 18. yüzyılda bu köylerde Fâtihân neferatı bulunmaktadır.

80 Bu çiftliklerden 1 tanesi Akçe Kilise karyesinin çiftliğe döndürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Bkz. BOA, NFS.d, 4851, s.12. Kara Sula köyünde üç adet çiftlik bulunmaktadır. Bkz. BOA, NFS.d, 4851, s.12. Yusuf Paşa'nın tasarrufunda olan çiftliklerden bir tanesi Durasanlı bir diğ-eri ise Karapınar köyündedir. Bkz. BOA, NFS.d, 4851, s.13.

defterine ek olarak aynı yıla ait bir başka nüfus defterinde Avrathisar kazasında ayrıca sekiz tane daha çiftlik olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesi Alçaklı Numan ve ortakları, iki tanesi Molla İbrahim ve ortakları, beş tanesi ise Abdülrahman Ağa tasarrufundadır. Bu çiftliklerde ise toplam yüz seksen sekiz gayrimüslim vardır.⁸¹

1830 Nüfus Sayımında Avrathisar Nüfusu

Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus sayımlarının H. 1246 (M.1830-1831) yıllarında yapıldığı daha önce belirtilmiştir. Bu çerçevede Avrathisar kazasındaki bir diğer nüfus sayımının tarihi 27 Kasım 1830'dur. 1830 sayımının 1827-1828 tahriri ile bazı benzerlikleri ve farklılıkları vardır. 1830'a ait nüfus defteri tıpkı 1828'deki gibi askeri amaçlara göre düzenlenmiştir. Defterde orduya alınabilecekler mimlenip sayfa altında *yarar* lafzıyla yekûnları verilmiştir.

1830 tahririnin 1828'e göre en temel farklılığı ise din, yaş vb. ayrımların yapılmayarak kazanın tüm erkek nüfusunun kaydedilmesidir. Buna karşın Fâtihân tifesine dâhil olmuş olan Kıptilerin askere alınması düşünülmediğinden sayıları ayrı şekilde özetlenmiştir.

Kazadaki ilk sayım için beş farklı defter oluşturulmuştur. Bunlardan ilki Evlâd-ı Fâtihân teşkilatı içinde yer alan Müslümanlara aittir.⁸² Fâtihân nüfusun 1828 ve 1830 verilerini kıyasladığımızda 1827-1828'de tüvana sayısının oldukça fazla olduğu görülür. Buna karşın 1830 sayımında tüvana nüfus %30 azalmış, çocuk ve yaşlıların sayısı ise artmıştır. Bunun en olası sebebi nüfus tahrirlerinin askere alınabileceklerin/alınacakların tespiti için yapıldığının ahali tarafından anlaşılması olmalıdır. Bu konuda verilebilecek bir örnek de mevcuttur. 1828 tahririnde Kara Sinanlı mahallesinin imamı olan İbrahim Efendi'nin Mehmed adında on iki yaşında bir oğlu olduğu görülmektedir.⁸³ 1830 tahririnde ise İbrahim Efendi'nin aslında on dört yaşına gelmesi gereken ya da büyümesi gereken oğlu Mehmed bu sefer küçülmüş ve sekiz yaşında olarak kaydedilmiştir.⁸⁴

Kazada nüfusun en yoğun olarak bulunduğu mahal 239 kişiyle Bayrak karyesidir. Kesmeli mahallesi ise kazanın en seyrek nüfuslu yeridir ve burada sadece 4 kişi mevcuttur.

Tablo 14: 27 Kasım 1830'da Avrathisar'da Fâtihân Nüfus

Yer	Kıpti	Sığar	Elyevm Tahrir	Yarar	İhtiyar	Yekûn
Rahoviçe Karyesi	0	23	1	21	23	68
Kara Suvla Karyesi	29	19	1	14	14	77
Kara Sinanlı Karyesi	0	51	18	84	55	208
Eğri Bucak Mah.	0	8	9	7	10	34

81 BOA, NFS.d 5078, s.13-14.

82 BOA, NFS.d 4853, *Defter ehl-i İslam an Evlâd-ı Fâtihân kaza-i Avrathisarı*

83 BOA, NFS.d 4851, s.5

84 BOA, NFS.d 4853, s.5

Destarlı Mah.	4	6	6	11	9	36
Saraçlı Mah.	5	8	0	5	10	28
Suluş Mah.	0	10	6	8	12	36
Baraklı Mah.	0	7	3	7	4	21
Hacı Bali Mah.	0	5	1	5	8	19
Mazarlı ? Mah.	0	23	5	33	34	95
Cami Mah.	0	14	5	15	14	48
Sevinçli/Sevitçi (?) Mah.	0	15	2	17	19	53
Givanlı (?) Mah.	0	15	6	10	20	41
Çalışlı Mah.	0	22	13	18	18	71
Suvlalı Mah.	0	9	1	10	11	31
Kurnacit (Gurnacit)	0	29	7	26	28	90
Hace Obası Mah.	0	9	5	14	11	39
[...] Mah.	0	9	2	10	9	30
Aşağı Mah.	0	2	1	5	3	11
Hamzalı Mah.	0	7	3	2	2	14
Bekirli Mah.	0	36	8	29	17	90
Selimli Mah.	7	39	7	27	14	94
Edesli (?) Mah.	0	12	4	7	8	31
Seyidli Mah.	0	12	4	8	6	30
Çokallı (Çuğallı) Mah.	9	8	0	3	2	22
Davarlı Mah.	0	33	4	19	12	68
Devecili Mah.	0	20	6	16	15	57
Böbrekli/Büyüklü (?) Mah.	0	71	3	23	41	138
Kıraşnalı Mah.	0	30	5	28	12	75
Hüsamlı Mah.	0	9	0	7	8	24
Potreş Mah.	0	11	3	13	5	32
Çalışlı Mah.	0	10	1	5	4	20
Kesmeli Mah.	0	0	0	3	1	4
Deresli Mah.	0	0	1	3	1	5
Devrekli (?) Mah.	0	4	0	4	1	9
Caib (?) Mah.	0	2	1	4	4	11
Uzunoğlu Mah.	0	11	0	4	6	21
Mahali Mah.	0	5	0	5	3	13
Tokuçlu Mah.	0	5	0	3	3	11

Hacı Yunus Mah.	3	24	1	19	18	65
Kürküt Mah.	0	59	10	31	27	127
Vıralan Karyesi	5	18	18	18	26	85
Kulübeler Mah.	0	2	1	1	5	9
Bayrak Karyesi	0	99	13	65	62	239
Kara Pınarlı Karyesi	0	27	1	11	10	49
Yeni Mahalle Karyesi	0	1	0	6	4	11
Yaycılar Karyesi	0	16	0	9	5	30
Sarı Göl Karyesi	0	33	0	17	19	69
Kavaklı Karyesi	4	7	1	4	5	21
Hasan Obası Karyesi	11	29	4	16	17	77
Durasanlı	0	12	2	4	10	28
Toplam	77	936	193	734	685	2625

Kazaya ait bir başka nüfus defteri hanekeş hükmüne giren Müslümanlara aittir. Bu defterin tasnifinde de askeri amaçlar gözetilmiştir. Askere alınmayacak Kıpti nüfus yine ayrıca belirtilmiştir. Bu çerçevede celp edilebilecek nüfusun toplamı 167 toplam Müslüman nüfus ise 743'tür.

Tablo 15: 27 Kasım 1830'da Avrathisar'da Hanekeş Müslüman Nüfusu

Yer	Kıpti	Sağır	Yarar	İhtiyar	Yekûn
Kılıkış Karyesi	12	39	25	20	96
Armutçu Karyesi	19	10	6	5	40
Haydarlı Karyesi	5	6	3	2	16
Âşıklı Karyesi	2	11	1	11	25
Sersemlı Karyesi		3		7	10
Kalinova Karyesi	48	5	2	7	62
Çidemli Mah.		5	6	13	24
Gevgili Karyesi	3	15	5	9	32
Merzen Karyesi	15	12	16	18	61
Predeyiç Karyesi		15	15	17	47
Nurvence (?) Karyesi	2	8	11	15	36
Boğdanice Karyesi	10	34	40	25	109
İstoban (?) Karyesi		8	2	7	17

Erikli Karyesi	20	18	10	9	57
Böbrek (?) Karyesi		18	6	5	29
Boğreviç Karyesi		19	11	18	48
Avrathisarı Karyesi		7	6	7	20
Sarı Köy Karyesi		6		2	8
[...] Karyesi		2	2	2	7
Toplam	136	241	167	199	743

Üçüncü defterde başka kazalardan gelerek Avrathisar'da çalışan ve yabancı olarak tarif edilen nüfusa dair veriler vardır.⁸⁵ Defterdeki Müslümanlar *tüvana*, *müsin*, *sabi*, gayrimüslimler ise ödedikleri cizye türüne göre *a'la*, *evsat*, *edna* olarak özetlenmişlerdir. Müslüman sayısı 319, reaya sayısı ise 232'dir.

Geriye kalan iki defter ise çiftliklerdeki gayrimüslim Fâtihân reayası⁸⁶ ile gayrimüslim hanekeşlerindir.⁸⁷ Çiftliklerdeki reaya sayısı 26'sı Kıpti, toplam 672'dir. Hanekeş gayrimüslim nüfusun toplamı ise 93'ü Kıpti, 9 tanesi cizyeden muaf olmakla birlikte toplam 6.138'dir. Nüfus defterlerinden çok açık şekilde anlaşıldığı üzere kazadaki Müslüman nüfusunun çok büyük çoğunluğu Evlâd-ı Fâtihân taifesindedir. Gayrimüslim nüfus içinde de Evlâd-ı Fâtihân hükmünde bulunanlar olmakla birlikte bunların sayısı hanekeş zimmilere göre oldukça azdır.

Tablo 16: 1830'da Avrathisar Nüfusunun Dağılımı⁸⁸

Grup	Nüfus
Fâtihân Müslüman	2.625
Hanekeş Müslüman	743
Fâtihân gayrimüslim	698
Hanekeş gayrimüslim	6.138
Yerli ve Yabancı	515
Toplam	10.719

85 BOA, NFS.d 4854, *Defter-i yabancı Müslim ve reaya Fâtihân ve hanekeşan kaza-i Avrathisarı*. Defterde yapılan bir kayıt örneği şu şekildedir; *Zihne kazası ahalisinden olup üç mahdan beru Avrathisar hâkimi efendi mumaileyhin hizmetinde müstahdem idüğü ya da Vardar nahiyesine tabi Kadı karyesi reayasından olup bir aydan beru iyel ve evladyıla hanekeşan karyelerinden Haydarlı karyesine gelip hizmetkarlık ittüğü vb.*

86 BOA, NFS.d 4856, *Defter-i reaya-ı Fâtihân kaza-i Avrathisarı*

87 BOA, NFS.d 4855, *Defter-i reaya-ı hanekeş kaza-i Avrathisarı*

88 E.Z. Karal, Avrathisar nüfusunu özetlediği bölümde kazadaki Müslümanların 3.178, Gayrimüslimlerin ise 6.949 kişi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, kazada 332 kişilik bir Kıpti nüfus ile birlikte toplam nüfus 10.459 kişidir. Aslında nüfus defterine göre kazadaki Müslüman nüfus toplamı 3.176'dır. Ayrıca, bizim tespit ettiğimiz rakamla (10.719) Karal'ın verdiği (10.459) farklı olmasının temel sebebi de kazadaki yabancı nüfusa ait olan ve Müslümanlarla gayrimüslimlerin karışık olarak yazıldığı defterdir. E.Z. Karal'ın aktardığı yekûna yabancılar defterindeki Müslümanların tamamı dâhil olmayıp sadece askere alınabilecek *yarar* nüfus dâhil edilmiş ve 10.549 rakamına da bu şekilde ulaşılmıştır. Bkz. Karal, *İlk Nüfus Sayımı*, s.63-64.

1850'ye Kadar Avrathisar Nüfusu

1830-1831'de başlayan nüfus sayımlarından sonra taşradaki nüfusun altı ayda bir yoklanmasının emredilmesi dışında 1834'ten sonra Redif Teşkilatı'nın kurulması sebebiyle yapılmış olan sayım ve yazımlar da mevcuttur. Bu çerçevede 1833, 1835, 1839 ve 1844 yıllarına ait defter verileri ele alınarak, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Avrathisar nüfusunun bileşenleri ortaya konulacaktır. Bu sayımlarda kadın nüfusun yazılmadığını hatırlatmamız gerekir.

H. 29.12.1248 (M 19 Mayıs 1833) tarihli icmal deftere göre 1833'te Avrathisar'daki Müslüman nüfus sayısının önceki tahrirlere göre oldukça arttığı görülmektedir. Buna göre hanekeş nüfus 990, Fâtihân taifesinin nüfusu ise 4.207'dir. Kazadaki Müslümanların toplamı ise 5.197'dir.⁸⁹ Hanekeş gayrimüslim sayısı 6.515, Fâtihân zımmi sayısı 1.159, toplam Gayrimüslim nüfus ise 7.664'tür.⁹⁰

20 Ocak 1835'e gelindiğinde kazadaki Müslüman hanekeş sayısı 1.263, Fâtihân taifesi ise 4.272, Müslümanların toplam nüfusları ise 5.535'tir.⁹¹ Gayrimüslim Fâtihân sayısı 1833'e göre azalarak 797 kişiye gerilemiştir. Hanekeş zımmi sayısı ise 1833'e göre artarak 6.801'e yükselmiştir.⁹² Kazaya ait yabancılar defterinde ise 8 Müslüman, 96 Hristiyan, 230 Kıpti olmak üzere toplam 334 kişi yazılmıştır.⁹³ Bu bağlamda kazanın toplam erkek nüfusu 13.467 kişidir.

6 Ağustos 1839'da kazadaki Fâtihân nüfusun sayısı 4.967, hanekeş Müslüman sayısı 1.125'tir. Kıpti Müslüman nüfusun sayısının bu tarihte ciddi oranda arttığı görülmektedir. Zira Kıptilerin hanekeş sayısı 964'e, Kıpti Müslüman Fâtihân sayısı ise 4.119'a ulaşmıştır. Ayrıca kazada yabancı hükmünde 376 Müslüman Kıpti daha vardır. Bu çerçevede kazadaki toplam Müslüman erkek nüfus sayısı 11.551'dir. Kazadaki zımmi sayısı ise 298'i yabancı, 8.547'si yerli ve 68 gayrimüslim Kıpti olarak toplam 8.913'tür. Kazanın toplam erkek nüfusu ise 20.464'tür.⁹⁴

3 Kasım 1839'da yayınlanan Tanzimat Fermanıyla Osmanlı Devleti'nin din ve millet fark etmeksizin askerliği tüm tebaa için zorunlu hale getirmeyi hedeflediği bilinmektedir. Buna karşın fermanla vatani bir hizmet olarak addedilen askerlik görevini çok büyük oranda Müslümanlar yerine getirmiştir. Bu çerçevede fermanın askerlik üzerine getirmeyi hedeflediği yeni düzen Evlâd-ı Fâtihân gibi nesilden nesle aktarılan⁹⁵, görev karşılığı çeşitli vergi muafiyetleri ile ayrıcalıklara sahip ve de bir nevi profesyonel askerlik sayılabilecek bu sistemin ortadan kaldırılmasına giden süreci de başlatmış ve teşkilat 1845'de ilga edilmiştir.⁹⁶

89 BOA, NFS.d 5106, s.2-4

90 BOA, NFS.d 5106, s.6-9.

91 BOA, NFS.d 4859.

92 BOA, NFS.d 4861. Bu sayımda Fâtihân taifesinden olan gayrimüslimler için ayrı bir defter tutulmamıştır. Kazanın yerlisi olan tüm gayrimüslimler tek bir defterin içine kaydedilmiştir. Ancak Fâtihân hükmünde olan reaya defterde ayrıca belirtilmiştir. Bkz. BOA, NFS.d 4861, s.126.

93 BOA, NFS.d, 4860.

94 BOA, NFS.d 6907, s.1.

95 Konuyla alakalı bir örnek için bkz. C.DH. 195-9703, (27 Eylül 1802).

96 Arslan, "Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatının Kaldırılması", s.41.

Nitekim Avrathisar'ın H. 1260 (M.1844-1845) yılına ait bir icmal defterinde Fâtihân lafzından hiç bahsedilmemesi de bu minvalde değerlendirilebilir. Bu çerçevede evrakta kaza nüfusu Müslüman, Kıpti Müslüman, gayrimüslim ve Kıpti gayrimüslim olarak tasnif edilmiştir. Bu yılda kazadaki Müslümanların 2.579 hanede, 6.792 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslim sayısı ise 2.988 hanede, 9.087'dir. Ayrıca kazada yabancı reaya olarak 209 kişi daha vardır. Kıpti Müslümanlar 92 hanede 268, gayrimüslim Kıptiler ise 63 hanede 154 kişilidir. Kazanın toplam nüfusu ise 1839'a göre azalarak 16.480'e gerilemiştir. Ayrıca bu yılda kazada toplam 55 mahalle, 70 köy, 33 çiftlik bulunmaktadır.⁹⁷

Askeri görevlerine bağlı olarak mali imtiyazları olan, devlet tarafından yarar ve güzide olarak adlandırılan Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı'nın 1845'te kaldırılmasına rağmen 19. yüzyılın ikinci yarısında pek çok kişinin bu yapıya mensup olduklarını söyleyerek bir zamanlar sahip oldukları imtiyazları kendi ihtiyaçları için kullanmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Mesela 6 Ağustos 1852 tarihli bir arzuhalde, Hüseyin isimli bir kişi içine düştüğü fakirlik ile sefaletten kurtulmak için Selanik dâhilindeki Karacaabad nahiyesinin *Fâtihân ahalisinden* ve de nahiyenin *eski çeribaşısı* olduğunu söyleyerek İstanbul'dan yardım istemektedir.⁹⁸ 1858'de Avrathisar'dan İstanbul'a göçmüş *bir kadın dahi* evinin tamiri için yardım isterken kendisini *bende-i Evlâd-ı Fâtihân-ı Avrathisarı Kaya cariyeleri* şeklinde tanımlamıştır.⁹⁹ Kişiler dışında devletin dahi bu tür davranışlar sergilemesi daha da ilgi çekicidir. Örneğin 1853'te muhtemelen Kırım Savaşı için Selanik valisine *Evlâd-ı Fâtihân'dan* sergerdeler ve bunlar vasıtasıyla iki-üç bin nefer yazılması emredilmiştir.¹⁰⁰ Dahası 1878'de bile Mirliva Ethem Paşa, bu taifenin her daim düzenli, cesur ve cengâver askerler olduğunu ve teşkilatın kaldırılmasının yanlış olduğunu da belirtmektedir.¹⁰¹

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de topraklarını büyütmesiyle birlikte Anadolu'dan pek çok Yörük ve Türkmen'in Balkan coğrafyasına yerleştirildiği ve bunların ocaklar şeklinde teşkilatlandırıldığı bilinmektedir. 1691 yılında ise bu taifeden oluşan yapı küçük değişikliklere uğramış ve Evlâd-ı Fâtihân ismiyle yeniden oluşturulmuştur. Evlâd-ı Fâtihân teşkilatının kurulmasıyla bu yapıya bağlı neferlerin kaç kişi oldukları, hangi mahallerde yaşadıkları tekrardan tahrir edilmiş ve bu bilgiler imkânlar dâhilinde zaman zaman güncellenmiştir.

16. yüzyıldaki ocak sayılarından hareketle yamak ve eşkinici olarak toplam sayısı 1000'den fazla olan Avrathisar Evlâd-ı Fâtihân neferatının sayısı 17. yüzyılın hemen başında düşmüştür. Buna karşın 18. yüzyıldaki tahrirlerden anlaşıldığı kadarıyla süreç içerisinde kazadaki Evlâd-ı Fâtihân mensuplarının sayısının yeniden arttığı da açıktır.

19. yüzyılda devletin yenilenmesi noktasındaki çabalar Evlâd-ı Fâtihân teşkilatına

97 BOA, NFS.d, 5108, s.2-9.

98 BOA, MVL, 118-57.

99 BOA, A.MKT.NZD. 252-65, (27 Şubat 1858).

100 BOA, İ.DH. 286-18017, (12 Aralık 1853).

101 BOA, TS.MA.e 457-6, (10 Kasım 1878).

da yansımıştır. Devletin hemen her dönem önemli bir askeri kuvvet olarak benimsediği, ayrıca iç güvenlik, vergi toplama vb. konularda da mühim roller yüklediği bu teşkilat, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeni ordu için bir tür insan kaynağı olarak görülmüştür. Bu çerçevede söz konusu taifenin Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna dâhil edilmesi amacıyla bölgede 1827'den itibaren geniş çaplı nüfus sayımları başlamıştır. Sayımlardan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde Rumeli'nin çeşitli kazalarında yirmi beş binden fazla Evlâd-ı Fâtihân mensubu mevcuttur. Sayım sonrasında ise 1828'de bunlar için bir nizamname hazırlanarak, birlikler oluşturulmuş ve subay atamaları yapılmıştır. Buradan hareketle Evlâd-ı Fâtihân mensuplarının yeni orduya eklenmesi süreci de başlamıştır.

1827-1828'den teşkilatın 1845'teki ilgasına kadar Avrathisar'da pek çok defa askeri amaçlara bağlı olarak nüfus sayımları yapılmış, celp edilebilecekler tespit edilmiştir. 1827-1828 sayımı ile 1830-1831'deki *ilk ve genel nüfus sayımları* ve sonrasındaki tahrirlerin amacı göz önüne alındığında orduya alınabilecek kişilerin bulunabilmesi için öncelikle geleneksel askeri sınıfa dâhil olan unsurlardan başlandığı görülmektedir. Farklı yıllara ait nüfus defterleri Avrathisar'daki Evlâd-ı Fâtihân ile kazanın diğer sakinlerinin nüfuslarının arttığını göstermektedir. Nitekim 1830'daki ilk sayımda 10.000'den biraz daha fazla olan kaza nüfusunun, 1839'da 20.000 kadar olduğu, 1844'te ise biraz düşüşle 16.000'i geçtiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışma her ne kadar temelde Avrathisar'daki Evlâd-ı Fâtihân nüfusuyla alakalı olsa da tespit ettiğimiz bazı bulgular literatürdeki Evlâd-ı Fâtihân kavramıyla ilgili yaygın bazı kanaatlerin gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere bu yapı temelde askeri bir oluşum olup, mensupları ayrıcalıklı bir zümredir. Ayrıca, teşkilatın etnik olarak Türk, dini olarak yalnızca Müslümanlardan oluştuğu kanaati yaygındır. Bununla beraber 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir teşkilat olma vasfını kaybeden bu yapının artık soyut bir forma dönüştüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Evlâd-ı Fâtihân tabirinin 1850'den sonra ayrıcalık yaratacak bir tür romantizm unsuru olarak kullanıldığı/kullanılmaya başlandığı görülür. 19. yüzyılın sonundan günümüze kadar gelen süreçte Evlâd-ı Fâtihân kavramı uzun süre Türk hâkimiyetinde kalan Rumeli coğrafyasına özlemle karışık bir aidiyet bağlamını almıştır. Bu hissiyatın arka planında büyük olasılıkla 93 Harbiyle başlayıp, Balkan savaşıyla devam eden Rumeli'den Anadolu'ya olan zorunlu göçler yatmaktadır. Nitekim Balkan kökenli Türklerin/Müslümanların büyük çoğunluğunun günümüzde dahi kendisini Evlâd-ı Fâtihân gruplarının manevi mirasçısı olarak telakki ettiği malumdur. Buna karşılık çalışmamızda öne çıkan bazı bulgular Evlâd-ı Fâtihân tahayyülüne aykırı bazı unsurlar barındırmaktadır. Zira 18. yüzyıl başlarından itibaren gayrimüslimlerin de Evlâd-ı Fâtihân teşkilatına dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar gayrimüslimlerin, Müslümanlar gibi cepheye gidip gitmedikleri belirsiz olsa da bunların bir şekilde Evlâd-ı Fâtihân'a mensup oldukları açıktır. Konuyla alakalı yazışmalarda Hristiyanların bu taifeye alınmasının kanuna aykırı ve Evlâd-ı Fâtihân yapılanmasının asli olarak Müslümanlardan oluşan bir teşkilat olduğu 19. yüzyıl ricali tarafından ifade edilmektedir. Buna karşın yüksek olasılıkla bir önceki asırda merkezi idarenin taşradaki otoritesinin azalması, mali ihtiyaçlar vb. sebepler

teşkilatın düzenine aykırı olduğu söylenen bu tarz uygulamaların bir şekilde hayata geçirilmesine neden olmuştur.

Evlâd-ı Fâtihân teşkilatına Gayrimüslimlerin girmiş olmasından duyulan rahatsızlığa rağmen 1845'e kadar teşkilata dâhil olup çeşitli ayrıcalıklara sahip olan zimmilere müdahale edilmediği anlaşılmaktadır. Bu durum, ihtiyaçlar ve imparatorluk realitesi içinde değerlendirilmelidir. Nitekim klasik dönemden beri Hristiyan Sipahi, Voynuk ve Martolos vb. isimlerle teşkil edilmiş ve Ortodoksların ağırlıkta olduğu yapıların imparatorluğa çok uzun süre askeri alanda hizmet verdikleri de bilinmektedir. Buradan hareketle Evlâd-ı Fâtihân teşkilatına zimmilerin dâhil edilmesi de pek şaşırtıcı olmasa gerektir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, A.DVNSMHH.d, 112-778.

BOA, AE.SMHD.I, 187-14534.

BOA, AE.SMHD.II, 48-3135.

BOA, AE.SSLM.III, 55-3271,169-10054, 98-5881.

BOA, A.MKT.NZD. 252-65

BOA, C.ADL, 104-6236.

BOA, C.AS, 1070-47107; 413-17090, 70-3305, 1143-50806.

BOA, C.DH, 195-9703, 205-10254.

BOA, C.ML, 148-6260, 37-1677

BOA, D.CRD.d, 40736.

BOA, D.HSK.d 25709, 25687, 25873, 25919, 25920.

BOA, HAT, 311-18379, 308-18234.

BOA, İ.DH, 286-18017.

BOA, İE.DH, 16-1456.

BOA, İE.TCT, 17-1899.

BOA, KK.d, 3206.

BOA, MAD.d, 520.

BOA, MVL, 118-57

BOA, NFS.d, 4544; 4851, 4853, 4854, 4856, 4859, 4860, 4861, 4881, 4903, 4851, 4859, 4990, 5063, 5078, 5106, 5108, 5491, 5538, 5711, 6907.

BOA, BOA, TS.MA.e 457-6.

Araştırma ve İnceleme Eserler

ALTUNAN, Sema, XVI ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yürük Grubu,

(Yayımlanmamış doktora tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1999.

ARMAĞAN, Latif, “Osmanlı Devleti’nde Konar-Göçerler”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C.4, Ankara, 1999, s.142-150

ARSLAN, Ali, “Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatının Kaldırılması”, *Balkanlarda İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, (ed. Ali Çaksu), 2000, s.39-46.

AYDIN, Mahir, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1990, s.81-106

BARKAN, Ömer, Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.15, S.1-4, 1953, s.209-237.

BARKAN, Ömer, Lütfi, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, C.1, İstanbul, 1943.

BODUR, Ali, “XIX. Yüzyıl Başlarından Kaldırılışına Kadar Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı”, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon, 2016.

BİLGİ, Nejd, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında”, *Türk Yurdu*, C.:19-20, S.148-149, 1999-2000, s.117-124

BİNGÖL, Sedat, “İstanbul’da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Nüfusu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.36, 2004, s.43-60

GÖKBİLGİN, Tayyib, *Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2008.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Evlâd-ı Fâtihân”, *TDVİA*, C.11, 1995, s.524-525.

İNBAŞI, Mehmet, “Yeni Belgelerin Işığında Rumeli Yörükleri”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C.4, Ankara, 1999, s.151-169.

KARAL, Enver, Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı*, DİE, Ankara, 1995.

KARPAT, Kemal, “Balkanlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C:5, 1992, s.25-32.

KAYAPINAR, Levent, “Selanik Vilayeti ve Evlâd-ı Fâtihân”, *Mübadil Kentler: Yunanistan, Lozan Mübadilleri Yayınları*, İstanbul, 2012, s.48-106.

KAYAPINAR, Levent, “Makedonya’da Osmanlı Dönemi Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı”, *Yitik Hafızanın Peşinde Üsküp Konuşmaları*, Pruva Yayınları, Ankara, 2019.

KIEL, Machiel, “Gevgili”, *TDVİA*, Ek-1, 2016, s.475-476.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2006, s.46.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Eşkinci”, *TDVİA*, C. 11, 1995, s.469-471.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Evlâd-ı Fâtihân'ın Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusuna İlhakı İçin Yapılan Çalışmalar”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.19 (Ayrı Basım), 2008.

ÖZEKMEKÇİ, M. Mesut, “Osmanlı Devleti'nin İlk Genel Sayımının Öncüsü Olarak Önerilen Sayımlar”, *Kesit Akademi*, C.6, S.25, 2020, s.148-160.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, MEB, İstanbul, 1993.

SEYYAR, Metin, “11784 Nolu Temettüat Defterine Göre Evlâd-ı Fâtihân Karyelerinden Otmanlı Karyesi'nin 1845 Yılındaki Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.5, S.2, 2019, s.472-490

SUNAR, Mehmet, Mert, “1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi'ni Çalışmaya Bir Girizgah: Sefer İçin Asker Toplanması”, *History Studies*, C.10, S.3, 2018, s.239-256.

ŞERİFGİL, Enver M. “Rumeli'de Eşkinci Yürükler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.12, 1981, s.64-80.

YARAMIŞ, Ahmet, “II. Mahmut'un Evlâd-ı Fâtihân'ı Islahat Çabası- 1828 Tarihli Düzenleme”, *Balkan Tarihi*, (ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer), Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, C.2, 2016, s.313-327.

YENİ, Harun, “Osmanlı Rumelisi'nde Yörük Teşkilatı, Kökeni ve Nitelikleri”, *OTAM*, S:42, 2017, s.187-205.